

**Uluslararası Ekonomi Politik ve Endüstri İlişkileri Teorisi
Arasındaki Analitik Bağ: Nereye?**

*The Analytic Link between the Theories of International Political
Economy and Industrial Relations: Towards Where?*

Dr. Taner Akan
Kocaeli Üniversitesi
tanerakan@gmail.com

Temmuz 2013, Cilt 4, Sayı 2, Sayfa: 1-12
July 2013, Volume 4, Number 2, Page: 1-12

P-ISSN: 2146-0000
E-ISSN: 2146-7854

©2010-2013

İMTİYAZ SAHİBİ / OWNER OF THE JOURNAL
İsmail AKBIYIK
(ÇASGEM Adına / On Behalf of the ÇASGEM)

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF
Dr. Erdem CAM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / DESK EDITOR
C. Güliz BOZDEMİR

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXES
ECONLIT - USA
CABELL'S DIRECTORIES - USA
ASOS İNDEKS - TR
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL - PL
KWS NET LABOUR JOURNALS INDEX - USA

YAYIN TÜRÜ / TYPE of PUBLICATION
PERIODICAL - ULUSLARARASI SÜRELİ YAYIN
YAYIN ARALIĞI / FREQUENCY of PUBLICATION
6 AYLIK - TWICE A YEAR
DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE ve İNGİLİZCE - *TURKISH and ENGLISH*

PRINT ISSN
2146 - 0000
E - ISSN
2146 - 7854

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Serhat AYRIM - ÇSGB
Dr. Siddık TOPALOĞLU - ÇSGB
Dr. Havva Nurdan Rana GÜVEN - ÇSGB
Nurcan ÖNDER - ÇSGB
Ahmet ÇETİN - ÇSGB
Dr. Erdem CAM - ÇASGEM

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yener ALTUNBAŞ *Bangor University - UK*
Prof. Dr. Mehmet DEMİRBAĞ *University of Sheffield - UK*
Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR *University of Maine - USA*
Prof. Dr. Paul Leonard GALLINA *Université Bishop's University - CA*
Prof. Dr. Douglas L. KRUSE *Rutgers, The State University of New Jersey - USA*
Prof. Dr. Özey MEHMET *University of Carleton - CA*
Prof. Dr. Theo NICHOLS *University of Cardiff - UK*
Prof. Dr. Mustafa ÖZBİLGİN *Brunel University - UK*
Doç. Dr. Kevin FARNSWORTH *University of Sheffield - UK*
Doç. Dr. Alper KARA *University of Hull - UK*
Doç. Dr. Yıldırım YILDIRIM *Syracuse University - USA*
Dr. Sürhan ÇAM *University of Cardiff - UK*
Dr. Tayo FASHOYIN *International Labour Organization - CH*

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR *Türkiye Bilimler Akademisi*
Prof. Dr. Yusuf ALPER *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Cihangir AKIN *Yalova Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ *Kırklareli Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet BARCA *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Prof. Dr. Eyüp BEDİR *Gazi Üniversitesi*
Prof. Dr. Vedat BİLGİN *Gazi Üniversitesi*
Prof. Dr. Toker DERELİ *Işık Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Halis Yunus ERSÖZ *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Seyfettin GÜRSEL *Bahçeşehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Tamer KOÇEL *İstanbul Kültür Üniversitesi*
Prof. Dr. Metin KUTAL *Kadir Has Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet MAKAL *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Sedat MURAT *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU *Çankaya Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Ali SEYYAR *Sakarya Üniversitesi*
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER *Selçuk Üniversitesi*
Prof. Dr. İnsan TUNALI *Koç Üniversitesi*
Prof. Dr. Cavide Bedia UYARGİL *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Recep VARÇIN *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ *Emekli Öğretim Üyesi*
Prof. Dr. Erinç YELDAN *Yaşar Üniversitesi*
Doç. Dr. Aşkın KESER *Uludağ Üniversitesi*

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazar(lar)ına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Uluslararası Ekonomi Politik ve Endüstri İlişkileri Teorisi Arasındaki Analitik Bağ: Nereye?

The Analytic Link between the Theories of International Political Economy and Industrial Relations: Towards Where?

Taner Akan*

Öz

Endüstri ilişkileri bileşenleri itibariyle ulusal-bölgesel ve uluslararası iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel aktörlerin strateji ve politika tercihlerinin teorik ve pratik kesişim alanını oluşturan çok disiplinli bir bilim dalıdır. Uluslararası ekonomi politik, bu kesişimlerin uluslararası dinamiklerinin analizi açısından önem kazanmaktadır. Bu makale, uluslararası ekonomi politik bilimi ve endüstri ilişkileri arasındaki analitik bağı gelecek yönelimli bir metodoloji ile tartışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası politik ekonomi, endüstri ilişkileri, kuram, disiplinlerarası

Abstract

Industrial relations is a multi-disciplinary area of research located at the intersections of the strategy and policy choices of the national-regional and international political, economic and civic actors. It is the transnational implications of these intersections that interconnect the theories of international political economy and industrial relations. This paper aims to examine the analytical linkage between the former and the latter with a focus on the future of this interconnection.

Keywords: International political economy, industrial relations, theory, multidisciplinary.

---

*Dr., Kocaeli Üniversitesi

Giriş

Bu makale, endüstri ilişkileri teorisini uluslararası ekonomi politik ekseninde ele almaktadır. Uluslararası ekonomi politik (UEP), ulusal-bölgesel-uluslararası aktörler arasında uluslararası ölçekte gerçekleşen iktisadi, siyasi ve sivil etkileşimleri analiz eden bilimsel bir disiplindir. Endüstri ilişkileri-UEP ilişkisi anılan etkileşimlerin endüstri ilişkileri sistemi üzerinde sonuçlar üreten içerimleri açısından önem kazanmaktadır. Çok düzeyli ve çok aktörlü bir evinimle anlam kazanan bu içerimleri 'uluslararasılaşma' eğilimleri çerçevesinde irdelemek mümkündür.

Uluslararasılaşma kavramının endüstri ilişkileri yazınındaki kullanımı 1970'li yıllara uzanmaktadır. Örneğin, Cox, 1971 yılında, uluslararası finansal hareketlerin bir ülkedeki istihdam ve ücret seviyelerinin belirlenmesinde etkili olabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Amerikan sendikalarının, Amerikan hükümetinin politikalarının Batı Avrupa ülkelerinde etkinleştirilmesi anlamında önemli roller oynadığını ileri sürerek analizlerini 'İşgücü ve Uluslararası İlişkiler' adıyla yapmaktadır (Cox, 1971). Diğer taraftan, Blake, 1972 yılında, 'Endüstri İlişkilerinin Uluslararasılaşması' adlı çalışmasında ulusal sendikalar arasında uluslararası düzeyde ortak stratejiler üretmek amacıyla gerçekleştirilen bilgi paylaşımından bahsetmektedir (Blake, 1972).

Bu anlamda, endüstri ilişkilerinde yaşanan uluslararasılaşma eğilimleri her ne kadar küreselleşme süreciyle birlikte yoğunlaşsa da, esasen bu eğilimler 19. Yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Uluslararası sendikalar 19. yüzyılın sonlarında kurulmuş ve günümüze değin varlıklarını devam ettirmişlerdir. Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) ise 1919'da kurulmuştur. 20. yüzyılın birinci yarısında Bretton Woods kurumlarının ortaya çıkması, ikinci yarısıyla birlikte bölgeselleşme eğilimlerinin hızlanması ve uluslararası şirketlerin sayı ve etkinliklerin artması endüstri ilişkileri sisteminin uluslararası ekonomi politikasının ön plana çıkmasını sağlayan gelişmelerdir. Bu gelişmeler ışığında, endüstri ilişkileri sisteminde yaşanan uluslararasılaşma eğilimleri;

(i) Ulusal endüstri ilişkileri aktörlerinin bölgesel ve uluslararası örgütler içerisinde yer almaları,

(ii) Bölgesel ve uluslararası örgütlerin ulusal endüstri ilişkileri üzerinde etkili olan politikalar üretmeleri ve

(iii) Bölgesel ve uluslararası örgütler arasında, uluslararası düzeyde, ulusal endüstri ilişkileri sistemini etkileyecek girişimlerin gerçekleştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Birinci duruma, ulusal sendikaların bölgesel veya uluslararası sendikal örgütlenmelere üye olmaları veya ulusal devletlerin UÇÖ'ye üye olmaları örnek olarak gösterilebilir. AB'nin, üye ülkelerin ulusal düzeyde uygulaması amacıyla direktifler yayımlaması ikinci durumu karşılamaktadır. UÇÖ'nün Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde sosyal hükmün kabulü için gerçekleştirdiği lobi faaliyetleri ise üçüncü durum kapsamında değerlendirilebilir. Bu aşamada, endüstri ilişkileri disiplini açısından uluslararasılaşma kavramının tercih edilmesi, endüstri ilişkilerinin temel aktörleri arasında yer alan sendikaların, uluslararası ekonomi politikte oynadıkları rolün analizi açısından önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, bölgesel ve uluslararası sendikaların ulusal ve uluslararası düzeyde yürüttüğü çalışmaların, ulusal sendikaların uluslararası düzeyde gerçekleştirdiği faaliyetlerin vb. ulusal devletlerin girişimlerinden bağımsız olarak

değerlendirilebilmesi için uluslararasılaşma kavramının kullanılması endüstri ilişkileri disiplini açısından kaçınılmazdır. Burada vurgulanmak istenen nokta, sendikaların uluslararası düzeyde etkili aktörler olarak yer aldıkları değil, uluslararası ekonomi politikteki konumlarının özgün bir çerçevede analiz edilmesinin gerekliliğidir.

Endüstri ilişkileri literatüründe aktörlerarası etkileşimler ağırlıklı olarak endüstri ilişkileri sisteminin formel kurumsal çerçevesi dahilinde gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan, günümüzde yapılan çalışmaların büyük oranda ampirik bir içerime sahip olması, birbirinden bağımsız ve bazen de sonuçları itibarıyla çelişen yaklaşımların geliştirilmesine neden olmaktadır (Goddard, 1994). Son tahlilde, uluslararası düzeyde endüstri ilişkilerini etkileyen faktörlerin çoğu kez ulusal endüstri ilişkileri sisteminin kurumsal çerçevesi dışında gerçekleşmesi uluslararası ekonomi politığın analiz dışı bırakılmasını gündeme getirmektedir. Bununla birlikte, sayıca sınırlı da olsa, uluslararası aktörlerin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki etkilerinin ele alındığı çalışmalar mevcuttur (Haworth ve Hughes, 2003; Harrod and O'Brien, 2003; O'Brien, 2000; Poole, 1993; Traxler et al, 2001) . Küreselleşme süreciyle birlikte yoğunlaşan bu çalışmalar uluslararası aktörlerin ulusal endüstri ilişkileri sistemleri üzerindeki bireysel etkileri üzerinde odaklanmakta ve çoğunlukla kapsayıcı teorik açılımlar geliştirmeyi hedeflememektedir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu, hâkim kurumsal yaklaşımın doğal bir sonucu olarak, AB, UÇÖ ve bölgesel ve uluslararası sendikaları konu edinmektedir. Çünkü uluslararası düzeyde örgütlenmiş, ulusal endüstri ilişkileri aktörlerinin yer aldığı ve doğrudan endüstri ilişkileri sistemini ilgilendiren yapılanmalar bu örgütler kapsamında varlık göstermektedir. Bu anlamda, endüstri ilişkileri sisteminin kurumsal yapılanmasının dışında yer alan ancak endüstri ilişkileri sistemini etkileyen uluslararası aktörler çoğunlukla analiz dışı bırakılmaktadır. Bu doğrultuda, endüstri ilişkileri disiplini ulusötesi olana ilişkin aşağıdaki yaklaşımlar geliştirilmiştir;

(i) Karşılaştırmalı endüstri ilişkileri alanında, farklı ülkelerdeki (ulusal) endüstri ilişkileri uygulamalarının değerlendirildiği çalışmalar. Bu tür çalışmalarda, ulusal endüstri ilişkileri sistemlerinin farklılaştığı alanlar üzerinde durulmakta ve bu farklılıkların açıklanmasında çeşitli modeller geliştirilmektedir (Ruyssveldt et al., 1995; Wever ve Turner, 1995) .

(ii) Ulusal sistemlerin birbiriyle yakınsamasını irdeleyen çalışmalar. Bu konuda yapılan çalışmalar küreselleşmenin ulusal endüstri ilişkileri sistemleri üzerinde tektipleştirici bir etki yaratıp yaratmayacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır (Frege and Kelly, 2004; Soskice and Hall, 2001; Katz and Darbishire, 2000; Kerr et al., 1964. Dunlop et al., 1973).

(iii) Ulusal sendikalar arasındaki etkileşimlerin analiz edildiği çalışmalar. Ulusal bir sendikanın başka bir ülkede faaliyet gösteren sendikalarla gerçekleştirdiği işbirliği girişimlerinin ele alındığı bu çalışmalara, AFL-CIO'nun (The American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations - Amerika İşçi Federasyonu ve Endüstriyel Organizasyonlar Kongresi) özellikle gelişmekte olan ülke sendikalarıyla olan etkileşimlerinin analiz edildiği çalışmalar örnek olarak gösterilebilir (Cox, 1971).

(iv) Endüstri ilişkileri alanında bölgesel düzeyde ortaya çıkan kurumsal yapılanmaların analiz edildiği çalışmalar. Sözkonusu kurumsal yapılar arasında AB Sosyal Diyalog mekanizması önplanda gelmektedir. NAFTA çerçevesinde kurumsallaştırılan NAALC'ta (North American Agreement on Labor Cooperation - Kuzey Amerika Çalışma İlişkileri İşbirliği Anlaşması) son dönemlerde yapılan çalışmalarda konu edinilen kurumlar arasında yer almaktadır (Streeck, 2006; Teague, 2003).

(v) UÇÖ'nün uluslararası işgücü standartları rejiminin niteliğini ve yarattığı etkileri inceleyen çalışmalar. Bu çalışmalarda, UÇÖ'nün, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ nezdinde yürüttüğü lobi faaliyetleri ve UÇÖ sözleşmelerinin ulusal sistemler üzerindeki etkileri öncelikli olarak ele alınmaktadır (Hughes, 2006).

(vi) Bölgesel ve uluslararası sendikaların ele alındığı çalışmalar. Ulusal-bölgesel ve ulusal-uluslararası sendikalar arasındaki etkileşimleri irdeleyen bu çalışmalar da, sendikalar arasındaki bilgi, eğitim, teknik ve ortak eylem alanlarında gerçekleştirilen işbirliği girişimleri konu edilmektedir (Gordon ve Turner, 2001).

Yukarıda belirtilen çalışmalarda, endüstri ilişkileri sisteminin ulusal ve uluslararası ekonomi politikasına ilişkin bütünsel bir yaklaşımın geliştirildiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışmaların her biri yoğunlaştıkları alanda değerlendirilmelerde bulunmakta ve kapsayıcı yaklaşımlar geliştirmemektedir. Örneğin, uluslararası ekonomi politığın, ulusal endüstri ilişkileri sistemi üzerinde yarattığı etkileri ulusal, bölgesel ve uluslararası aktörler arasındaki etkileşimler ekseninde değerlendiren çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalar arasında, 1960 ve 70'li yıllarda geliştirilen teorik yaklaşımlarda hakim paradigma, teorisyenlerinin içerisinde yer aldıkları coğrafyada hakim olan endüstri ilişkileri gelişmeleri üzerinden hareket etmeleridir.

Bu teoriler arasında Marksist endüstri ilişkileri paradigması, Marksizmin genel ekonomi politik yaklaşımına paralel olarak, işçi-işveren ilişkilerine yönelik olarak radikal bir eleştirel yaklaşım geliştirmektedir. Bu çerçevede, Marksizmin esas itibarıyla emek-sermaye çatışması üzerinden bir çözümleme yapması, bir anlamda endüstri ilişkileri odaklı bir teorik kurgulama gerçekleştirdiğini göstermektedir. Aşağıda Marksist endüstri ilişkileri teorisinin önde gelen temsilcisi olarak Hyman'ın endüstri ilişkileri sisteminin ulusal, bölgesel ve uluslararası pratiğine ilişkin gerçekleştirdiği analizler, Marksist endüstri ilişkileri teorisi ekseninde ele alınmaktadır (Hyman'ın analizleri büyük oranda Avrupa ülkelerindeki endüstri ilişkileri sistemleri üzerinde odaklandığından, Marksist teori Avrupa ekolü içerisinde değerlendirilmektedir).

Marksist teoride, Marksist teori dışında endüstri ilişkileri alanında geliştirilen diğer teorilerin, ekonomi politikaya ilişkin genel bir analiz yapmaktan öte parçalarla uğraştığı ileri sürülerek, Marksizmin belirleyici özelliğinin sistemin içerisinde bulunduğu 'bütünü' analiz etmeyi sağlayan daha kapsamlı bir çerçeve geliştirmek olduğu vurgulanmaktadır. Bu noktada Hyman, Marksizmin saf bir endüstri ilişkileri teorisinin olmadığını vurgulayarak, amacının Marksist ekonomi politikası endüstri ilişkileri sistemi açısından analiz etmek olduğunu belirtmektedir (Hyman, 1990). Hyman, Marks'ın bir asır önce yazdıklarını günümüz reelpolitığına uyarılmanın oldukça zor olduğunu, bu durumda, 'bütünsellik', 'değişim', 'tezat' ve 'pratik' gibi kavramlar özelinde aşırı bir genelleme yapma riskinin bulunduğunu belirtmektedir. Bütünsellik, toplumsal ilişkilerin birbiriyle bağlantılı olan bir sistem olarak ele alınmasını öngörmektedir. Bununla birlikte, Marksist teori kapsamında endüstri ilişkilerinin bütünsel bir sistem analizi çerçevesinde değerlendirilmesi, işçi-işveren ilişkilerinin istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu vurgulamamaktadır. Aksine, Marksizm açısından endüstriyel ilişkiler dinamik ve çatışmacı bir niteliğe sahiptirler. Bu çerçevede, reelpolitığa ait olgular geleceği belirleyecek içerimleri bünyesinde barındırmakta ve bu olgular sürekli değişkenlik gösteren 'evrimsel' bir tabiata sahiptirler. Endüstri ilişkileri sisteminde aktörler arasındaki çatışmada somutlaşan söz konusu dinamik yapı, sosyalist bir sistemde bu tür sınıfsal ayrımların ortadan kalktığı bir reel politığı yaratacaktır.

Sınıfsal ayırım, Marksist endüstri ilişkileri tezinin temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Üretim ilişkileri üzerinden gerçekleşen ve proteletarya-burjuva arasındaki çatışmada temellenen sınıfsal farklılaşma, burjuvanın (üretim araçlarını elinde bulunduranların) diğer üretim faktörleri gibi bir 'meta' değerine sahip olan emek faktörünün yarattığı artı değer üzerindeki kontrol gücüyle anlam kazanmaktadır. Böylece, bireysel refahın sağlanması için kolektif refahın sömürülmesini beraberinde getiren bu sistemde, kapitalizmin işleyişi sermaye birikimi üzerinde odaklanmakta ve sınıfsal ayırım kapitalist sistemin ilerleyici niteliği nedeniyle her geçen gün daha da keskinleşmektedir. Dolayısıyla, emek-sermaye arasındaki geçişler imkânsızlaşmaktadır.

Endüstri ilişkilerinde işverenlerin işçiler üzerindeki temel kontrol aracı 'serbest sözleşme'dir. Serbest sözleşmenin işverenlere sağladığı kontrol gücü, bu güç karşısında her geçen gün daha da ağırlaşan çalışma koşullarına karşı kendini korumayı amaçlayan işçilerin örgütlenmesini de beraberinde getirmektedir. Marksizmde 'kolektif' endüstri ilişkileri sisteminin ortaya çıkış noktası burasıdır. Bu aşamada, sendikalar, üyelerinin bireysel güçlerinin birleşmesiyle elde ettikleri ortak güç (power for) vasıtasıyla işverenlerin kontrol gücünü dengelemeyi hedefleyen organizasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, işçilerin örgütlü sesi olan sendikaların kurumsal varlığı Marksist kolektifliğin nirengi noktası değildir. Asıl önemli olan, işçilerin birlikte hareket ederek işverenin gücünü dengeleyici bir mücadele içerisinde olmalarıdır. Marksist analizde, sendikalar bu işlevi sağladıkları oranda meşru kabul edilmektedir. Çünkü, işçileri birlikte hareket etmeye yönlendiren temel etmen sendikaların örgütsel varlıkları değil sınıf bilincidir. Sınıf bilincinin oluşması ise, emeğin sermaye karşısındaki zayıf ve ezilmiş pozisyonunu algılamasını zorunlu kılmaktadır. İşçilerin yaşadığı sefalet ve kolektif bilinç, sınıf şuurunun oluşumunu sağlayan ana etmenlerdir (Hyman, 1990: 4; Caporaso and Levine, 1992: 60-68).

Öte yandan, Marksist teoriye göre, proleterya (işçi sınıfı), sınıfsal çıkarlarını başlangıçta işletme ölçeğinde, ilerleyen dönemlerde ise sektörel ölçeğe taşıyacaktır. Birlik olma bilinci bu düzeye ulaştığında siyasileşme süreci başlayacaktır. Sendikaların örgütsel mücadelelerinde somutlaşan sınıfsal çatışma siyasal bir içerime sahip olmak durumundadır. Bu durumun temel sebebi işçi sınıfının kapitalist sistem içerisindeki zayıf konumlarını ancak bütünsel bir değişimle aşabileceği gerçeğidir (Karl Marx ve diğ., 1975: 47-55). Çoğulcu teoride öngörüldüğü gibi devletin işçi-işveren arasındaki güç eşitsizliğini dengelemek için sisteme müdahale etmesinin bu gerçeği değiştirmeyeceği vurgulanan Marksist teoride, devletin endüstri ilişkilerindeki müdahaleci işlevinin temel amacının, işverenlerin minimum uyumsuzluk ile maksimum kar düzeyini elde etmelerini sağlamak adına 'uzlaştırıcı' bir rol üstlenmek' olduğu ileri sürülmektedir (Hyman, 1990: 136). Bu anlamda devlet bir 'sosyal kontrol aracı'dır. Sosyal kontrolün önemli bir meşrulaştırma aracı olan 'milli çıkar'lar hedefi ise esasen sermayenin çıkarlarını temsil etmektedir (Hyman, 1990: 143, 145). Bu bağlamda, işçi sendikalarının, üyelerinin mobilizasyonu yoluyla elde edecekleri ortak güç vasıtasıyla sistemde etkinlik sağlamanın dışında başka bir alternatifi bulunmamaktadır. Dolayısıyla devrimsel niteliğe sahip olan işçi sınıfı, küresel kapitalizmin dönüşümü için burjuvayla çatışmacı bir mücadele içerisine girmelidir (Marx and Engels, 2002: 231-232).

Nihai anlamda devrimi hedeflemeyen bir hareketin kapitalist ekonomi politüğün işleyişine karşı bir güç oluşturamayacağı vurgulanarak, proleterlerin küresel ölçekte kapitalizmi dönüştürebilecek güce sahip olabilmelerinin ancak küresel güçlerini birleştirmeleriyle mümkün olabileceği ileri sürülmektedir (Hyman, 2008). Bu yaklaşımın temelinde, Marksist teoride, kapitalist sistemle bütünleşen sendikaların kısa vadede

sağlayacakları ücret artışları sistemin geneli açısından bir sonuç üretmeyeceğine olan vurgu yatmaktadır. Aksine, Marksizme göre, kapitalizm bir bütündür ve bu bütünün işleyişi kısa vadeli ücret artışlarıyla değiştirilemeyecek kadar yapısal bir içerime sahiptir (Marx ve diğ., 1975: 71-73). Çünkü, işçiler bu durumda kapitalizmi doğuran nedenlerle değil, kapitalizmin sonuçlarıyla mücadele etmektedirler. Sendikaların kapitalist sistemdeki başarısızlıkları da onların bu gerçeği görememelerinden ileri gelmektedir. Hyman, bu çerçevede, sendikaların kapitalist sistem içerisinde etkinlik kazanabilmelerinin 'radikal sendikacılık' modelini benimsemeleri durumunda mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

Hyman'a göre, 'savaş okulu' olma fonksiyonunu üstlenen radikal sendikalar, sınıf ve toplum arasında yer alan bir duruş ve sosyo-politik mobilizasyon yoluyla kapitalist sistemin bütününe yönelik başkaldırıyla anlam kazanan çatışmacı kimlikle bütünleşmektedirler. Radikal sendikacılık, Marksist analizin öngördüğü sendikal kimliği benimseyen sendikalardır. Dolayısıyla, radikal sendikalar (i) temel hedefleri kapitalist sistemin bütünsel olarak dönüşümünü politik mücadele yoluyla sağlamaya çalışan (ii) bu anlamda materyal hedeflerden öte çatışma merkezli ideolojik bir karşı duruşa sahip olan ve (iii) aşağıdan gerçekleşen bir örgütsel kimlikle bütünleşen ve dolayısıyla örgütsel varlığından öte üyelerinin çıkarlarını önceleyen sendikalardır (Hyman, 2001a: 17-37).

Sınıf-toplum arasında yer alan radikal sendikacılığın aksine; sınıf-piyasa arasında yer alan işletme sendikacılığı ile, piyasa ve toplum arasında yer alan uzlaşmacı sendikacılık modelleri ise, çatışmayı işbirliğine dönüştürerek kapitalizmin sürekliliğini sağlayıcı marjinal bir işlev üstlenmektedirler (Losovsky, 1993: 188-195). İşletme sendikacılığı modelinde sendikalar, 'çatışmacı işbirliği' stratejisini benimsemekte, dolayısıyla çatışmayı temel amacından uzaklaştırmaktadırlar (Hyman, 2002: 7-15). Bu açıdan bakıldığında endüstri ilişkilerinin kendisi de bir 'düzen'leme aracıdır. Söz konusu düzenlemenin nihai hedefi işçi-işveren ilişkilerinin doğası gereği yarattığı çatışmayı kurumsallaştırmaktan ibarettir. Nihayetinde toplu pazarlık mekanizması da bu düzende çatışmanın rutinleştirilmesini ifade etmektedir (Hyman, 2005a). Böylece, kapitalist sistem sendikaların ulaşabileceği stratejik derinliği belirlediği için düzen içinde kalan bir çatışma rutinleşmektedir (Hyman, 1990: 191-202). Sosyal ortaklık temelinde hareket eden uzlaşmacı sendikalar ise, sonuç itibarıyla, işletme sendikacılığı modelinde olduğu gibi, kapitalist sistemin sürekliliğini sağlayacak bir işbirliği içerisine girmektedirler. Bu anlamda, sosyal ortaklık 'ver ve al' sürecinin ortaya çıkardığı pragmatist bir işbirliğinden öteye geçememektedir. Bu işbirliğinde ise işçi sınıfının aldıkları verdiklerine göre sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Hyman, radikal sendikacılık modeli çerçevesinde, sendikaların ilk dönem örgütlenmelerinin 'aşağıdan' gerçekleşmesi, informel sosyal ilişkilerin hâkim olması ve bürokratik yapıların henüz kurumsallaşmaması nedeniyle, sendika içi demokrasinin günümüze oranla daha iyi işlediğini vurgulamaktadır. Günümüz kurumsallaşmış sendikacılık anlayışında ise 'yukarıdan' yönetilen bir karar alma ve yönetim mekanizması söz konusudur. Bu durumda sendikal gücün kaynağı işçilerin şahsında temellenen bir mobilizasyon ruhu değil, yöneticilerin ve profesyonel sendikacıların elinde temerküz eden örgütlenme yetisidir. Dolayısıyla, sendika içi demokrasinin ve içsel kontrolün temelinde münferit üyelerin inisiyatifi ilk dönemlere göre önemli derecede gerilemektedir. Bu noktada sendikaların kolektif güçlerinin işçilerin bireysel güçlerine tahakkümü başlamakta (reifikasyon) ve sendikaların varlıkları anlamsızlaşmaktadır (Hyman, 1990: 69-74). Siyasal amaçlardan bağımsız olan sendikaların kapitalist sistem içerisindeki işlevleri toplu pazarlık ve grev kurumlarıyla anlam kazanmaktadır. Sendikalar, bu durumda, kapitalist sistemin

yarattığı sonuçlar üzerinde strateji geliştirmekte ve sistemin burjuva-proleter ikilemini yaratan ‘nedenler’i sorgulamamaktadırlar. İşçi-işveren ilişkilerindeki en riskli nokta da burasıdır; kapitalizmin meşru kabul edilmesi ve işçilerin mevcut durumlarını sorgulamaması (Hyman, 1990: 18). İşletme ve uzlaşmacı sendikacılık modellerinde gerçekleştirilen grevlerde, esas itibariyle, materyal hedefler üzerinde odaklandığından işçi-işveren ilişkilerindeki yapısal güç dengesizliğinin uzun vadeli gelişiminde köklü bir değişim yaratmayacaktır (Hyman, 2004).

Hyman, radikal sendikacılık çerçevesinde öne sürdüğü bu teorik öngörülerini, AB sosyal diyalog mekanizması çerçevesinde gerçekleştirdiği açılımlarla bölgesel ölçüğe taşımaktadır. Hyman’a göre, AB ölçeğinde gerçekleştirilen düzenlemeler ulusal ölçekte var olan yapılanmaları erozyona uğratici bir nitelik göstermektedir. Buna göre, neoliberal bir kurumsal kimliğe sahip olan AB’nin yarattığı ekonomik birliğin yoğunlaştırdığı bölgesel rekabet, nisbeten güçlü bir endüstri ilişkileri sistemine sahip üye devletlerin refah politikalarını ve örgütlülük bilinçlerini sarsıcı bir özellik göstermektedir. Bölgesel düzeyde yaratılan kapitalist reel politığın meşrulaştırılmasını amaçlayan sosyal diyalog mekanizması ise, elitist bir yönetim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçları itibariyle işveren yanlısı bir endüstri ilişkileri sistemini destekleyen sosyal diyalog mekanizması, sendikaların ‘hayali dayanışma’ yoluyla enerjilerini tüketmelerinden başka bir işleve sahip olmamaktadır. Söz konusu meşrulaştırma, ulusal devletlerin küresel rekabet edebilirliklerinin sağlanması adına ‘taviz pazarlık’larını rutinleştirmekte ve bu süreçte sendikaların etkinlikleri marjinalleşmektedir (Hyman, 2001b). Ancak, Hyman’a göre, bu gerekçe gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü, üye ülkelerin dış ticaretinin % 90’ı bölge içi ticaret kapsamında gerçekleşmektedir. Bu anlamda, endüstri ilişkileri ekseninde gerçekleştirilen düzenlemeler sadece ekonomik gerekçelere değil, politik eğilimleri de yansıtmaktadır.

AB ölçeğinde gönüllülük esasına göre gerçekleştirilen sosyal düzenlemeler bağlayıcı olmayan niteliğe sahiptir ve bağlayıcı tarzda uygulanan ekonomik yaptırımların gölgesinde kalmaktadır. Bu eğilim, AB’nin sahip olduğu neoliberal kimliğin derinleştirilmesi eğilimidir. Bu anlamda, grevlerin yer almadığı AB düzenlemeleri sendikaların bölgesel mobilizasyonunu önlemekte ve sonuçsuz kalmaktadır. AB Parlamentosu, Komisyon, ETUC, Business Europe ve CEEP arasındaki ‘sembolik’ müzakerelerde, AB kurumları bölgesel reel politik açılarından işverenleri önceleyen bir strateji benimseyerek, ETUC’yi bağımlı bir aktör konumuna itmektedirler.

Özetle, AB ‘kurumsal sosyalsizleştirme’ (institutional commodification) vizyonu geliştirerek işçi sendikalarını ‘rekabetçi dayanışmaya’ zorlamaktadır. Tüm bu açılımlar, AB kurumları, işçi sendikaları ve işveren örgütleri arasındaki güç ilişkilerinin ulusal ve bölgesel ölçekte işçilerin denetim altına alındığı bir kontrol mekanizması yaratmaktadır (Hyman, 2001c). Hyman’ın analizlerinden yola çıkarak, Marksist teori açısından bölgesel ve uluslararası örgütlerin yarattığı güç ilişkilerinin bütünsel olarak değişmemesi durumunda, bu sistem çerçevesinde gerçekleştirilen diyalog süreçlerinin işlevselleşemeyeceğini söylemek mümkün gözükmemektedir (Odekon, 2006: 418-420). Çünkü, neoliberal dönemde yaratılan sosyal diyalog süreçlerinin kapitalist reelpolitığın sürekliliğini ve işleyiş tarzını etkileyebilecek bir niteliğe sahip olması mümkün değildir. Aksine, bu mekanizmalar yarattıkları uzlaşma söylemleriyle sistemin sorgulanmasını önleyen bir meşrulaştırma politikası izlemektedirler. Bu anlamda, UÇÖ ve uluslar arası sendikaların IMF, Dünya Bankası ve DTÖ nezdindeki girişimleri de AB sosyal diyalog mekanizması ekseninde değerlendirilebilir. Dolayısıyla, işveren sınıfını destekleyen kapitalist kurumlar küresel

ölçekte yarattıkları ortak güç vasıtasıyla UÇÖ ve sendikalar üzerinde bir kontrol gücüne sahip olurken, UÇÖ ve ulusal-bölgesel-uluslararası sendikaların tabandan gelen bir mobilizasyona dayanan ortak güce sahip olamaması karşı güç yaratma yetilerini sınırlandırarak sistemin işveren yanlısı bir ekseninde gelişmesini gündeme getirmektedir (Hyman, 2005b).

UÇÖ'nün girişimleri gerek yarattığı küresel korporatizm gerekse diplomatik girişimleri vasıtasıyla küresel kapitalist sistemi rutinleştiren bir vizyona sahiptir. Bunun da ötesinde, ILO, uluslararası sendikaların mobilizasyon ruhlarının törpülenmesi ve diplomatik bir elitizme yönelmelerini sağlama konusunda kurulduğu günden beri marjinal bir işlev üstlenmektedir. Öte yandan, UÇÖ'nün ve uluslararası sendikaların IMF, DB ve DTÖ nezdindeki girişimleri de yine mobilizasyon gücünden yoksun elitist girişimlerdir ve dolayısıyla kayda değer bir sonuç üretmeleri mümkün değildir. UÇÖ'nün yaratmaya çalıştığı işgücü standartları rejimi kapitalist örgütlerin sahip olduğu ortak güce karşı yetersiz kalmaktadır. Çünkü, UÇÖ'nün girişimi küresel kapitalizmin yapısal nitelikleriyle uyuşmamaktadır. Kapitalist sistemin yarattığı ortak güce karşı sendikaların bir karşı duruş sergileyebilmesi ancak radikal sendikacılık modelini benimsemeleriyle mümkün olabilecektir. Bununla birlikte, uluslararası sendikaların sahip oldukları bürokratik ve elitist yapı üye sendikaların desteğinden yoksun bir işleyişe sahiptir ve dolayısıyla etkinlik sağlayamamaktadır (Hyman, 1999: 106). Üyelerinden kopuk (reifikasyonu benimseyen), sosyal mobilizasyon iradesi olmayan ve ideolojik bir bağı bulunmayan bir uluslararası sendikacılık modelinin etkin olması beklenemez. Aktif bir örgütlenme modelinden ziyade söylem bazlı girişimlerle anlam kazanan uluslararası sendikaların gerek UÇÖ gerekse diğer kapitalist bölgesel ve uluslararası örgütler nezdinde gerçekleştirdiği diyalog mekanizmaları uzlaşmacı sendikal modelle örtüşmektedir.

Bu anlamda ETUC'nin, ITS'lerin ve ITUC'nun faaliyetleri tarihsel süreçte irdelendiğinde politik bir içerime sahip olmayan, pragmatist bir kimlik karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu pragmatist kimlik sendikaların örgütsel varlıklarını sürdürülebilir ve meşrulaştırma adına yukarıdan yönetim (örgütlenme) stratejisiyle hareket etmelerini gündeme getirerek dışsal güç ilişkilerinde başarılı olamamalarına neden olmaktadır. Hyman, bu gelişimi yukarıdan uluslararasılaşma olarak tanımlamaktadır. Çünkü, sendikaların içsel güç dengelerini sağlayamadıkları bir ortamda dışsal güç ilişkilerinde başarılı olmaları beklenemez.

Sendikaların bölgesel ve uluslararası düzeyde birleşmeleri kapitalizme karşı oluşturulacak ortak güç açısından bir fırsat iken, bu birleşmenin pragmatist bir tarzda gelişmesi sendikal etkinlik açısından bir tehdide dönüşmektedir. Diğer bir anlatımla, sendikalar arasında bölgesel ve uluslararası düzeyde gerçekleşen dikey birleşme hareketleri kapitalist piyasa ekonomisinin konjonktürel dengelerine göre gelişmekte ve dolayısıyla pragmatizmin getirdiği marjinalleşmeyi aşamamaktadır. Aksine, ideoloji Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi WFTU ve ICFTU arasındaki kampaşmayı (erozyonu) artırıcı bir dezavantaj haline dönüşmektedir. Günümüzde de kapitalist piyasa ekonomisinde ön plana çıkan bölgeselleşme ve küreselleşme eğilimleri sendikalar arasındaki bölgesel ve uluslararası birleşmeleri artırmakta ancak söz konusu birleşmeler ideolojik olmaktan çok materyal hedefler üzerinde yoğunlaştığından sonuç alınabilir bir birliktelik ortaya çıkmamaktadır.

Uluslararasılaşma ve Analitik Çerçeve Arayışları

Endüstri ilişkileri sistemi teorisi, stratejik tercih teorisi, çoğulcu teori ve Marksist teorinin; günümüzde endüstri ilişkileri sisteminin ulusal-bölgesel ve uluslararası ölçekteki

işleyişini bütünsel olarak analiz etmeye imkan tanıyan bir yaklaşıma sahip olmadıkları görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, sıralanan teorilerin Avrupa ve Amerikan endüstri ilişkileri sistemleri üzerinden gerçekleştirilen pratik odaklı bir yaklaşıma sahip olmalarıdır. Anılan teoriler (Marksist teori dışındaki teoriler), bölgesel ve uluslararası ölçekte endüstri ilişkileri alanında ortaya çıkan gelişmeleri analize katmamaktadırlar. Dunlop'un endüstri ilişkileri sistemi teorisi ve çoğulcu teorinin İkinci Dünya savaşı sonrası süreçte ortaya konulduğu ileri sürülerek ve dönemin reel politiği gerekçe gösterilerek bu eleştiri reddedilebilir. Ancak, endüstri ilişkilerinin uluslararasılaşma süreci 19. yüzyılın özellikle üçüncü çeyreğinden itibaren başlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, bu teorilerin sistemde yaşanan uluslararasılaşma sürecini analize katmamaları, üretildikleri dönemin reel politiğinden ziyade teorisyenlerinin yaşadıkları coğrafya ile sınırlı yaklaşımlarından kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

Çoğulcuların geliştirdikleri teorik analiz her ne kadar endüstri ilişkilerinde var olan uluslararasılaşma süreçlerini incelemeyi sağlayan yönetsimsel içerimlere sahip olsa da bu içerimler sistemin ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeydeki yönelimlerini bütünsel olarak ele almaya imkân vermemektedir. Çünkü çoğulcuların geliştirdiği analitik çerçeve özünde ulusal sistemle sınırlıdır ve bu anlamda söz konusu düzeylere teşmil edilebilecek kapsayıcı bir içerime sahip değildir.

Mevcut teoriler arasında uluslararasılaşma analizi açısından öne çıkan yaklaşım ise Marksizmdir. Bu nedenle yukarıda Marksist teoriye yer verilmiştir. Genel ekonomi politik yapıyı bütünsel bir çerçevede ele alan Marksizm, ulusal-bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki gelişmeleri kapitalist sistem çerçevesinde değerlendirmeyi mümkün kılan bir yaklaşım geliştirmektedir. Ancak, Marksizmin de kendi içerisinde, analitik açıdan, sınırlılıklara sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu sınırlılıkların başında Marksizmin tepkiselliğinden doğan radikal yaklaşımı gelmektedir. Liberalizmin teorik çerçeve ekseninde gerçekleştirdiği 'tektipleştirici' yaklaşıma karşı, Marksizmin liberalizme tepki olarak doğması sonucunda bir tür 'karşı-tektipleştirme' yaptığını söylemek mümkündür. Bu anlamda, Marksist analizde, tüm toplumların kapitalist bir sisteme sahip olduğundan hareket edilmekte ve dolayısıyla endüstri ilişkilerinde burjuva-proleterya ve burjuva kontrolündeki devlet üzerinden bir çözümleme geliştirilmektedir. Bununla birlikte, örneğin, gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal sistemlerin totaliter, teokratik veya militarist niteliği burjuva merkezli endüstri ilişkileri sisteminin oluşumunu engelleyen bir reel politik yaratmaktadır. Bu ülkeler, Marksist analizin yoğunlaştığı gelişmiş ülkelerden sosyo politik ve sosyoekonomik anlamda farklılaşmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerde endüstri ilişkileri sistemlerinin gelişimi sadece materyalist öğelerle açıklanamayacak içerimlere de sahiptir. Nitekim, bu ülkelerde devletin endüstri ilişkilerindeki rolünün, gelişmiş ülkelerde görüldüğü gibi ekonomik gelişmeye paralel bir seyir izlemediği vurgulanmaktadır. Ayrıca, Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinde var olan sosyalist rejim döneminde, sendikaların siyasal sistemden bağımsız bir kimlik kazanamaması da Marksist ideallerle çelişen bir reel politik yaratmaktadır (Adams, 1994). Dolayısıyla, Marksizmin burjuva-proleterya ve burjuva kontrolündeki devlet üzerinden geliştirdiği 'tektipleştirici' yaklaşımının genel geçer bir teorik açılım oluşturduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Öte yandan, Marks, proleteri sadece sermayedarlarla olan üretim ilişkisinde analiz etmiş, ancak sosyal yaşamındaki birey kimliğiyle ele almamıştır. Daha açık bir anlatımla, Marksist ekonomi politikte 'insan' unsuru kültür ve (üretim ilişkileri dışındaki) toplumsal yaşam ekseninde ele alınmamıştır. Toplumsal ilişkilerin 'organik' bir bütün olduğundan

hareketle emek-sermaye ilişkileri üzerinden yapılan analizde, sınıfın ötesinde diğer tabakalaşmaların varlığını (milliyet, ırk, statü, cinsiyet vb.), emek ve devrimci geleneğin dışında tarihsel gelişimin ve etkileşimin diğer şekillerinin varlığını, sosyal eylemi motive eden ve yönlendiren diğer kaynakları, hiyerarşik (sınıflararası) güç ilişkilerinden başka diğer politik katılım (etkileşim) şekilleri olabileceğini ve sınıfsal mücadele dışında kapitalist toplumla mücadele etmenin diğer yöntemlerinin olabileceğini göz ardı etmeye neden olmuştur (Lebowitz, 1992: 10). Marksizmin ulusal ve uluslararası sendikal hareketi 'siyasal devrim' amacına odaklanması şartıyla meşru kabul etmesi, analizin başlangıcında söz konusu sendikalar 'siyasal ideolojileri doğrultusunda hareket etmemişlerdir, dolayısıyla etkin olmaları mümkün değildir' gibi keskin bir yargıyla başlama zorunluluğunu doğurmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak, endüstri ilişkilerinin uluslar arası ekonomi politığının iktisadi, siyasi ve kültürel dinamiklerinin bütünsel olarak analize katıldığı tümdengelimci bir metodolojinin benimsenmesi kaçınılmazdır. Bu metodoloji, bir yandan sistemin uluslararası dinamiklerinin makro çerçevesini formel kurumsal etkileşimler temelinde gerçekleştirmeye imkan verecek genel geçer bir perspektif diğer yandan ise bu etkileşimlerin yerel veya bağlam merkezli spesifik ve değişken bileşenlerini hesaba katan esnek bir içerime sahip olmalıdır (Bu çalışmanın yazarının öne sürdüğü 'Uluslararası Endüstri İlişkileri Sistemi' [Akan, 2010] adlı analitik yaklaşım böyle bir metodolojinin gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamıştır).

Kaynakça

- Adams, Roy J. (1994) *State Regulation of Unions and Collective Bargaining: An International Assessment of Determinants and Consequences*, J. R. Niland et al., (eds.), **The Future of Industrial Relations Global Change and Challenges** 41-62 London: Sage.
- Akan, Taner (2010) **Uluslararası Endüstri İlişkileri ve Açık Sistem Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Blake, D. N. (1972) *The Transnationalization of Industrial Relations*, **Journal of Transnational Business**, 3 (2): 17-32.
- Caporaso, James A. ve David P. Levine (1992) **Theories of Political Economy**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, Robert (1971) *Labor and Transnational Relations*, **Transnational Organization**, 25 (3): 554-584.
- Frege, Carola ve John Kelly (2004) **Varieties of Unionism: Struggles for Union Revitalization in a Globalizing Economy** Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, John (1994) *Beyond Empiricism: Towards a Reconstruction of Industrial Relations Theory and Research*, D. Lewin and B. Kaufman (eds.), **Advances In Industrial Relations**, 1-35, Greenwich: JAI Press.
- Gordon, Michael ve Lowell Turner (2001) **Transnational Cooperation among Labour Organizations**, Ithaca: Cornell University Press.
- Haworth, Nigel ve Stephen Hughes (2003) *International Political Economy and Industrial Relations*, **British Journal of Industrial Relations**, 41(4): 665-682.

- Harrod, Jeffrey ve Robert O'Brien (2003) *Organized Labour and the Global Political Economy*, J. Harrod and R. O'Brien (eds.) **Global Unions? Theory and Strategies of Organized Labour in the Global Political Economy**, 3-28 London: Routledge.
- Haworth Nigel ve Steve Hughes (2003) *Internationalization, Industrial Relations Theory and International Relations*, J. Harrod and R. O'Brien (eds.) **Global Unions? Theory and Strategies of Organized Labour in the Global Political Economy**, 64-79 London: Routledge.
- Hughes, Steve (2006) *Coming in From the Cold: The International Labour Organization*, London: Routledge, 2006.
- Hyman, Richard (2008) *Where Does Solidarity End*, [<http://www.eurozine.com/article/2002-09-17-hyman-en.html>] (08.11.2008)
- Hyman Richard (2005a) *Striking a Balance? Means, Ends and Ambiguities*, **Employee Responsibilities and Rights Journal**, 17(2): 127-130.
- Hyman, Richard (2005b) *Shifting Dynamics in Transnational Trade Unionism: Agitation, Organization, Bureaucracy, Diplomacy*, *Labour History*, 46(2): 137-154.
- Hyman, Richard (2004) *Whose (Social) Partnership?*, M. M Lucio and M. Stuart, (eds.), **Partnership and Modernisation in Employment Relations**, 251-265 London: Routledge.
- Hyman, Richard (2002) *The Future of Unions*, **Just Labour**, 1: 7-15.
- Hyman, Richard (2001a) **Understanding European Trade Unionism Between Class, Market and Society**, London: Sage.
- Hyman, Richard (2001b) *The Europeanization or the Erosion of Industrial Relations?* **Industrial Relations Journal**, 32:4, 2001, pp. 280-294.
- Hyman, Richard (2001c) *European Integration and Industrial Relations: A Case of Variable Geometry*, **Antipode**, 33(3): 468-483.
- Hyman, Richard (1999) *National Industrial Relations Systems and Transnational Challenges: An Essay in Review*, **European Journal of Industrial Relations** 5(1): 89-110.
- Hyman, Richard (1990) **Industrial Relations: A Marxist Introduction**, Houndmills: Macmillan.
- Katz, Harry C. ve Owen Darbishire (2000) **Converging Divergences: Worldwide Changes in Employment Systems**, Ithaca: Cornell University Press.
- Kerr, Clark; Dunlop, John T.; Harbison, Frederick ve Charles Myers (1960) **Industrialism and Industrial Man: The Problems of Labour and Management in Economic Growth**, Cambridge: Harvard University Press.
- Lebowitz, Michael A. (1992) **Beyond Capital: Marx's Political Economy of the Working Class**, New York: St. Martin's Press.
- Losovsky, A. S. (1993) **Sendikalar Üzerine II: Marks ve Sendikalar**, İsmail Yakın (Terc.), İstanbul: İnter.
- Marx, Karl; Engels, Friedrich ve Vladimir Lenin (1995) **Sendikalar Üzerine**, Engin Karaoğlu (Terc.), İstanbul: Bilim Yayınları.

- Marx, Karl ve Friedrich Engels (2002) **The Communist Manifesto**, London: Penguin Books.
- O'Brien, Robert (2000) *Labour and International Political Economy*, R. Palan (ed.) **Global Political Economy: Contemporary Theories** 89-99 London: Routledge.
- Odekon, Mehmet (2006) *Globalization and Labour*, **Rethinking Marxism**, 18 (3): 418-420.
- Poole, Michael, "Industrial Relations: Theorizing for a Global Perspective", Roy J. Adams and Noah M. Meltz (eds.) **Industrial Relations Theory: Its Nature, Scope and Pedagogy**, 103-117 N.J.: IMLR Press/Rutgers University and Scarecrow Press.
- Ruysseveldt, Joris Van; Huiskamp, Rien ve Jacques Van Hoof (1995) **Comparative Industrial & Employment Relations** Heerlen: Open University.
- Soskice, David ve Peter Hall (2001) **Varieties of Capitalism**, Oxford: Oxford University Press.
- Streeck, Wolfgang (2006) *The Internationalization of Industrial Relations in Europe: Prospects and Problems*, [<http://uw-madison-ces.org/papers/streeck.pdf>] (20.12.2006)
- Teague, Paul (2003), *Labour-standard Setting and Regional Trade Blocs: Lessons Drawing from the NAFTA Experience*, *Employee Relations*, 25(5): 428-452.
- Traxler, Franz Blaschke, Sabine and Kittel, Bernard (2001) **National Labour Relations in Internationalized Markets** Oxford: Oxford University Press.
- Wever, Kirsten S. ve Lowell Turner (1995) **The Comparative Political Economy of Industrial Relations**, Ithaca: Cornell University Press.